

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

УДК 94(477)

Галина Білавич

ФОРМИ ПОЗАШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сьогодні доводиться констатувати, що традиційна українська господарність істотно деформувалася. За десятиріччя панування радянського режиму в суспільній свідомості, зокрема й у всіх ланках освітньо-виховного процесу, змінилися самі поняття «господарська культура», «господарське виховання», адже в кращому випадку вони розглядалися в розрізі «поєднання навчання з продуктивною працею», «трудового навчання учнівської молоді» чи як її «економічна освіта» тощо. Пануючі соціально-класові стереотипи мислення саме слово «господар» пов'язували передусім з наявністю приватної власності, надаючи йому упереджено-негативного звучання. Тому його поступово замінили штучним терміном «господарник», що означає людину, яка керує соціалістичним підприємством і відповідає за суспільну власність. Понад те, традиційну українську господарність на задній план витіснили такі поширені нині явища, як неробство, байдужість, споживацьке ставлення до матеріальних і духовних цінностей, природи тощо. Тривожить і те, що сьогодні трудовий нігілізм дітей та юнацтва настільки ввійшов у буденну практику, що став одним з найістотніших негативних явищ. Отож, розбудовуючи українську національну школу, наріжне місце в цьому процесі педагоги мають відвести проблемі підвищення господарської культури особистості. Із цією метою доцільно ґрунтовно всебічно вивчити нагромаджений віками досвід українців щодо господарського виховання дітей. У цьому сенсі важливим є аналіз діяльності українських громадських товариств, що діяли в Західній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета статті – означити форми позашкільного виховання господарської культури дітей, юнацтва на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Діяльність українських громадських товариств, що діяли в Західній Україні за досліджуваного періоду, достатньо глибоко висвітлена у працях Т. Вісіної, І. Зуляка, Л. Рєви-Родіонової, Б. Савчука, Г. Шайнер, Г. Шевчук, інших авторів, проте заявлена у назві статті проблема не знайшла належного відображення у вітчизняній історико-педагогічній науці. Автори публікацій, що за різного часу зверталися до проблеми висвітлення просвітницької діяльності українських організацій, розглядали її з позицій історичної науки, зокрема в контексті вивчення громадських рухів, як складник економічних відносин у краї (І. Зуляк, А. Качор, Б. Савчук,

---

М. Твордило, В. Янів та ін.).

За досліджуваного періоду в Західній Україні були вироблені оригінальні концепція й система масового національного господарсько-економічного просвітництва українського населення. Безумовно, це твердження стосується насамперед Галичини, позаяк на Буковині, Волині, Закарпатті, де суспільно-політичне життя мало свої особливості, українці зазвичай не тільки використовували досвід галичан, а й висунули чимало цінних ідей і думок у цій ділянці. Аналіз джерел уможливорює висновок про відносну цілісність позашкільної системи розвитку господарської культури, адже, хоча її складниками були різні за характером суспільні інституції, вони мали єдину мету та використовували спільні методи, засоби і форми праці.

Широкий комплекс культурно-освітніх завдань розв'язувала практика влаштування господарських і кооперативних свят, що поступово входили в народний побут і обрядовість та сприяли національній єдності західноукраїнського населення. Швидко поширилася і здобула популярності традиція відзначати свято «Сільського господаря», яке за постановою березневого 1928 р. з'їзду філій товариства влаштовували 16 травня – у день ліквідації панщини [7, с. 11–13]. Вони започатковували «тижні» «Сільського господаря», під час яких повсюдно відбувалися відчити (лекції) з історії розвитку товариства, фахові виклади з окремих галузей господарства, виставки й демонстрації сільськогосподарської продукції, стартували змагання і конкурси з вирощування різних видів рослинної і тваринної продукції тощо. У них охоче брали участь підлітки та юнаки і дівчата, які навчалися в Хліборобському вишколі молоді.

У вигляді свят обжинків відродили прадавній звичай відзначати завершення збирання врожаю. Лише у 1936–1938 рр., згідно з нашими підрахунками, відбулося 77 таких заходів за участі близько 146 тис. осіб [8, с. 33]. Продумані як повітові свята, вони перетворилися на огляди загальних здобутків господарської праці окремих округів чи районів. Їхнє виховне значення полягало в пропаганді ідей спільної праці, взаємодопомоги та доведенні взаємозв'язку між загальним економічним піднесенням та поліпшенням добробуту людей. В окремих місцевостях були популярними започатковані «Сільським господарем» свята садження фруктових дерев, що, окрім відчитів, супроводжувалися їх показовим висаджуванням, щепленням, реєстрацією садів, яким згодом надавалася допомога, тощо [1, с. 137].

Значний виховний потенціал акумулювали свята кооперації, які зазвичай відбувалися в найближчу неділю до церковного свята Софії та її доньок Віри, Надії, Любові (30 вересня). Вони швидко поширювалися краєм, так що в 1936–1937 рр. відбулося 437 таких заходів [3, с. 471]. Матеріали преси, що переповідають про їхній перебіг, дозволяють визначити типовий зміст таких урочистостей: після Богослужінь виступали відомі в окрузі кооператори; місцеві кооперативи демонстрували свої вироби та поступ у графічних діаграмах, таблицях тощо. Мистецьку

частину зазвичай заповнювала молодь, що таким чином долучалася та засвідчувала свою солідарність із кооперативним рухом. Масово поширювалися листівки й афіші, що пропагували гасла української кооперації та закликали до її підтримки. За подібним сценарієм у 1930-х роках відбувалися свята ощадності, які пропагували ідею дрібних заощаджень.

Популяризації агрокультурних знань з-поміж селянства сприяли господарські виставки. Як «маніфестація економічного і культурного поступу українського народу в Галичині» була оцінена організована «Просвітою» спільно з Крайовим молочарським союзом перша українська хліборобська виставка, що відбулася у вересні 1909 р. у Стрию. Понад 3 тис. представлених на ній експонатів відображали здобутки і перспективи розвитку окремих галузей господарства та поширення агрокультурних знань. Її оглянули 36 тис. відвідувачів – переважно селян та учнів фахових господарських шкіл краю [5, с. 34]. В організації таких заходів «Просвіта» брала участь і за міжвоєнного періоду, коли їх головними організаторами виступали «Сільський господар» та інші громадські й кооперативні установи. Зокрема широкого резонансу набула проведена «Просвітою» та Союзом українок виставка домашнього промислу в Рудках у липні 1927 р. Представлені на ній 260 експонатів з Галичини та Волині – здебільшого вишивок і гаптування – яскраво демонстрували етнокультурну самобутність західного українства [10].

На базі читалень «Просвіти» й первинних осередків «Сільського господаря» та інших громадських організацій улаштовувалися сільські та районні (відповідно охоплювали одну чи кілька громад) і повітові й обласні сільськогосподарські виставки, де хлібороби репрезентували результати своєї річної праці. Їх відвідували селяни з довколишніх та більш віддалених місцевостей, тож вони сприяли обміну досвідом і поширенню агрокультурних здобутків з-поміж широких верств населення.

Зростала популярність репрезентаційних заходів, що анонсували продукцію українського промислу. Ідеться про пасічницькі виставки у Стрию (1927 р.), Копичинцях (1928 р.), Сокалі (1934 р.), Старому Самборі (1935 р.), Перемишлі (1937 і 1938 рр.); садівничо-городничі виставки, які наприкінці 1930-х років відбулися в багатьох повітових містах, та ін. [1, с. 137; 2, с. 181]. З успіхом пройшли «вистави-покази», улаштовані місцевими організаціями. Лише 1936 р. філії «Сільського господаря» в Луцьку, Жидачеві, Перемишлі, Самборі, Яворові, Бірчі демонстрували здобутки секцій сільських господинь; садівничо-городничих, пасічних та ін. [6, с. 29]. Говорячи про значення таких заходів, діячі «Сільського господаря» наголошували, що вони істотно стимулювали місцеві громади до практичного розвитку цих та інших видів промислів, що проявлялося в закладанні «пробних пасік», «маточних садів» (розсадників) тощо [1, с. 137; 2, с. 181]. Цьому сприяла й організація таких заходів під час масових громадських акцій. Так, улаштовані Центросоюзом навесні 1933 р. дві виставки виробів українського приватного й кооперативного

промислу, ремесел, торгівлі у Львові відвідало близько 5–6 тис. осіб, особливо юнаків та дівчат, завдяки тому, що вони відбувалися під час конгресу католицької молоді та з'їздів РСУК та інших установ [9, с. 449].

Систематичну виставкову роботу проводила жіноча кооператива «Українське народне мистецтво» (заснована 1922 р.), що займалася збутом і «модерним пристосуванням виробів народного мистецтва і домовиробництва». На базі її крамниці у Львові діяла постійна «виставка народного і прикладного мистецтва та його модерне пристосування у сучасних ужиткових виробках». Улаштовувалися покази народної ноші з нагоди проведення різних національних свят та репрезентативних громадських форумів [3, с. 472].

Важливою формою популяризації передового досвіду з-поміж дітей та юнацтва стали так звані прогульки (екскурсії), що супроводжувалися відвідинами промислових підприємств, «зразкових господарств», «дослідних полів» та інших об'єктів, що демонстрували передові технології господарсько-економічного поступу. Вони здійснювалися переважно пішки чи підводами, іноді залізницею. Поряд із переважаними одноденними, проводилися і кількаденні екскурсії. Перший досвід улаштування таких заходів дали члени «Сільського господаря» у 1912–1913 рр., а найбільшого піднесення вони зазнали в 1930-х роках. Лише 1938 р. заходами філій і кружків товариства та місцевих кооперативів улаштували 18 екскурсій до Львова, що мали 541 учасника із 72 сіл [8, с. 66]. А члени філії «Сільського господаря» у Глустім 11–14 червня того ж року здійснили екскурсію за маршрутом Заліщики – Незвисько – Товмач – Милованне – Крилос – Залуква – Станіславів – Городенка, під час якої вони відвідали поклади фосфоритів, господарські школи, приватні садівничо-городні заклади та інші виробничі об'єкти [8, с. 66]. Обмін досвідом, ознайомлення з новими методами роботи та здобутками розвитку господарської і підприємницької праці, що відбувався в ході таких заходів, стимулювали інтерес дітей та юнацтва до опанування передовими технологіями, розвивало ініціативність тощо.

Окрім преси, у другій половині 1930-х років у пропаганді господарських знань стали активно використовувати інші засоби масової інформації, зокрема радіо і кіно. Так, 1934 р. львівське радіо випустило в ефір кілька україномовних передач про пасічництво [2, с. 177]. За наступних років у них періодично транслювали передачі, присвячені різним актуальним питанням господарського життя, зокрема про розвиток садівництва, про значення і необхідність проведення меліорації і комасації ґрунтів тощо. Улаштовувалося колективне прослуховування таких недільних передач на сходинах (засіданнях) кружків «Сільського господаря», читалень «Просвіти» та інших громадських організацій.

На окреме відзначення заслуговує поява першого українського довгометражного фільму на кооперативну тематику «До добра і краси», який створили у 1936–1937 рр. на кошти РСУК (10 тис. зл.). Сценарій до нього написали В. Софронів-Левицький і Р. Купчинський, режисер

Ю. Дорош, а головні ролі виконували молоді артисти А. Полішук і М. Сафіян. Сюжет фільму простий і близький, зрозумілий селянству й міщанству, передусім молоді: під впливом коханої дівчини, що перебувала у вирі громадсько-кооперативного руху, ледачкуватий парубок стає передовим діячем кооперації. У картину вплетено багато сюжетів зі звичаїв і побуту українського села, колядки, гагілки, весільний обряд, праця в полі і в кооперативі тощо. Впродовж двох передвоєнних років її продемонстрували в сотнях українських громад [3, с. 473].

Важливий вплив на розвиток господарської культури українців на західноукраїнських землях справляли різного роду міжнародні контакти. Це знаходило прояв у різних формах і напрямках. За довоєнного періоду існувала практика направлення українських селян за кордон для проходження стажування та ознайомлення з досвідом роботи передових господарств. Так, «Сільський господар» оголошував відозви до філій про набір кандидатів на господарську практику до різних європейських країн. Лише 1912 р. товариство направило 35 молодих селян на річну «господарську практику» до Чехії. Вони надрукували чимало статей у «Господарській часописі», а десять осіб виявили бажання навчатися на піврічних зимових господарських курсах у Чехії, для чого «Сільський господар» та чеська Рада культури виділяли щомісячну допомогу. Така практика повністю себе виправдала, адже українські інституції отримали висококваліфікованих фахівців [5, с. 4, 35]. Джерела фіксують участь української Жіночої кооперативної гільдії в конгресах Міжнародної жіночої кооперативної гільдії у Відні (1930 р.) та Лондоні (1937 р.), де вітчизняне жіноцтво на виставці експонувало видання, кооперативні афіші, статті жінок-кооператорок та ін. Високу оцінку від присутніх отримав часопис «Нова хата», «карточки і візерунки», видані кооперативом «Українське народне мистецтво», світлини з праці й побуту кооперативів тощо [3, с. 457]. Аналогічний успіх мала жіноча кооператива «Українське народне мистецтво», яка брала участь у виставці на Слов'янському сокільському конгресі в Празі (1932), Міжнародній виставці в Чикаго (1935 р.) [8, с. 14].

Важливе значення для піднесення господарської культури українського юнацтва за міжвоєнного двадцятиріччя мало здобуття вищої агрономічної освіти за кордоном, здебільшого в Українській господарській академії в Подебрадах. Утім, як показують звіти товариства «Сільський господар», таку практику започаткували в 1910-х рр. [5, с. 141–142]. Варто зазначити, що направлені товариством на навчання за кордон особи здобували передові фахові знання, а з поверненням на рідні терени починали їх реалізовувати на практиці, демонструючи інновації в сільському господарстві. З 1920-х рр. «Сільський господар» ініціював акцію допомоги таким студентам, її підхопили РСУК, «Маслосоюз», «Народна торгівля», «Дністер», греко-католицька Метрополія, які утримували по одному-двох студентів, котрі навчалися за кордоном [4, с. 23].

«Сільський господар» прагнув поширити просвітньо-економічну

працю на Волинь, Холмщину, Полісся, Підляшшя. Окрім часописів і відозв, висилав «повчання» у справах заснування кооперативів та різних спілок, на запити селян чи громад надавав господарські поради. Також намагався налагодити стосунки з «Просвітою» і «Рідною хатою» та кооперативами, за їхнім посередництвом пропагував заснування своїх осередків. Восени 1926 р. Централь товариства «Сільський господар» у Львові відрядила до Почаєва і Кременця М. Твордила і М. Кураха для проведення господарських курсів. Ці відомі громадські діячі виступали з лекціями в довколишніх громадах, підвищували рівень сільськогосподарських знань українців краю [4, с. 20–21].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. українські громадські товариства та інституції вагомо спричинилися до підвищення господарської культури дітей та юнацтва, а також дорослого населення. Важливе місце в системі позашкільного господарського виховання посідали масові заходи: свята, урочистості, виставки, екскурсії, наради, міжнародні форуми тощо. Подальшого дослідження потребує аналіз впливу виховного потенціалу традицій українського господарювання на формування господарської культури сільських дітей на західноукраїнських землях на початку XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровський М. Головна садівничо-городнича секція т-ва «Сільський господар» / Михайло Боровський // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 134–142.
2. Боровський М. Головна пасічна секція т-ва «Сільський господар» / Михайло Боровський // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 174–193.
3. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
4. Звідомлення з діяльності Краєвого товариства господарського «Сільський господар» у Львові за час від 24 листопада 1924 до 30 листопада 1927 р. – Львів : Сільський господар. – 1927. – 86 с.
5. Звіт краєвого товариства господарського «Сільський Господар» у Львові за рік 1911. – Львів, 1912. – С. 140.
6. Звіт сільськогосподарського краєвого товариства «Сільський господар» з діяльності за 1936 рік. – Львів : Сільський господар, 1937. – 78 с.
7. Звіт Сільськогосподарського Краєвого Товариства «Сільський господар» з діяльності за 1928 рік. – Львів : Сільський господар, 1929. – 58 с.
8. Звіт сільськогосподарського краєвого товариства «Сільський господар» з діяльності за 1938 рік. – Львів : Сільський господар, 1939. – 82 с.
9. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / Іван Зуляк. – Тернопіль : Воля, 2005. – 946 с.
10. Павликовський Ю. Відки бере свою силу український кооперативний рух / Ю. Павликовський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1939. – Ч. 3. – С. 3–5.